

16. Яворівський В. Прощай, тисячоліття: [Промова виголошена по I програмі Українського радіо 25 грудня 2000 року] // Україна молода. – 2001. – 4 січня. – С. 4.

17. Яворівський В. Українська література і ще одна спроба відродження: [Доповідь В.Яворівського] // Літ. Україна. – 1990. – 19 квітня. – С. 2.

18. Яворівський В. “Я весь пішов у політику”: [Про суспільно-політичну обстановку на Україні: Промова народного депутата УРСР перед представниками української діаспори США на річних зборах Українського інституту Америки] // Літ. Україна. – 1990. – 13 грудня. – С. 3.

Серпутько Г.П.

ДІЄСЛОВА З СЕМАНТИКОЮ СТАВЛЕННЯ НА ШКАЛІ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

Оцінка є універсальною логічною категорією, що охоплює усі сфери життя людини і якнайповніше реалізується у мові на всіх її рівнях. На лексико-семантичному рівні оцінністю позначені не лише власне оцінні мовні одиниці, а й ті, до семантики яких входить оцінна сема як додаткова, супровідна основній. До таких належать і дієслова ставлення, оцінність яких полягає у ціннісно орієнтованому (позитивне – негативне) вияві ставлення суб'єкта до об'єкта.

Дослідженню оцінної семантики приділено багато уваги у працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців (О. М. Вольф, Л. М. Васильєв, В. Г. Гак, Н. Д. Арутюнова, Т. А. Космеда, Е. Сепір, Д. Перрі), але й досі не існує єдиного погляду щодо семантики ставлення. Дехто з мовознавців розглядає ставлення суб'єкта до об'єкта серед власне оцінки [10, 15], ми ж схилиємось до думки, що дієслова ставлення наділені оцінною семою, яка закладена у семантиці слова і розгортається як характеристика ставлення суб'єкта до об'єкта (особи, явища, предмета) у процесі мовлення [7, 195].

Оцінка, що окреслює ситуацію ставлення, позначена високим ступенем суб'єктивності, оскільки позитивність, нейтральність чи негативність у вияві ставлення належить до індивідуальної сфери і залежить від емоцій, почуттів, позиції суб'єкта до об'єкта ставлення. Тобто дієслова ставлення розміщуються на шкалі суб'єктивної оцінки.

Оцінна шкала є складною динамічною структурою, на якій, відповідно до ієрархії цінностей, градуюються мовні одиниці за принципом “позитивне – негативне”, “добре – погано”. Досить умовно оцінну шкалу можна поділити на три недискретні зони: позитивне, нейтральне, негативне. Залежно від закладеної у семантиці ставлення оцінної семи, дієслова мають здатність розміщуватися на оцінній шкалі, групуючись за виявом позитивного, нейтрального чи негативного ставлення. Що ж до зони нейтральної оцінки, то у поглядах мовознавців не існує певної одноставності. Переважає думка, що нейтральна зона на шкалі оцінок співвідносна з позитивною й негативною та знаходиться між ними, займає серединну позицію, відповідно підкреслюючи асиметрію [13,187; 14,95]. Але нейтральність не

тотожна нульовій позиції, оскільки точкою відліку служить норма, яка може бути орієнтована як на серединну, так і на крайню частину оцінної шкали. Нейтральну позицію на оцінній шкалі займають дієслова ставлення, якщо асиметричні позиції позитиву й негативу (+/-) збігаються або зближуються у семантиці дієслова:

(+)	(+/-)	(-)
довіряти-----	<сумніватися>-----	зневірюватися
дружити	миритися	ворогувати
захоплюватися	рахуватися	насміхатися

Проте, очевидно, не існує абсолютно нейтральної позиції і, відповідно, нейтрального ставлення, оскільки завжди наявне тяжіння до набуття позитивного чи негативного значення оцінки (+/-), отже, група дієслів нейтральної семантики ставлення нечисленна, кількісно обмежена.

Окрім того, на оцінній шкалі існують точки максимуму та мінімуму, відповідно розрізняють максимальний, мінімальний та проміжні (низький, середній, високий) ступені у кожній з трьох недискретних зон [5, 43], наприклад, позитивне ставлення:

мінімум

симпатизувати

імпонувати

максимум

обожнювати

абсолютизувати

Оцінна сема у семантиці дієслів ставлення зумовлена впливом лінгвістичних та низки позалінгвістичних чинників, проте в мовленні оцінне значення може інтенсифікуватися, деінтенсифікуватися чи інверсуватися, змінюючи знак оцінки (найчастіше від зони + до -) у вторинній своїй функції, знаходячи конкретний вияв у контексті [4, 29-30]. Рух по оцінній шкалі (як у зоні +, так і -) знаходить вираження в різноманітних мовних виявах, основними серед яких є інтенсифікація (посилення ознаки “добре” чи “погано”) та деінтенсифікація (відповідне послаблення). Інтенсифікатори / деінтенсифікатори утворюють недискретні, чітко не диференційовані ланцюги-структури і градууються на шкалі спадання/наростання ознаки.

Дієслова ставлення виявляють динамічність на шкалі ступеня, тобто здатність до інтенсифікації різної сили, що виражається різними засобами. Семантика наростання ознаки оцінності ставлення або закладена в лексичному значенні дієслова (обожнювати, абсолютизувати, звеличувати), або виражається афіксально. Дієслова ставлення, що містять сему інтенсифікації, не потребують сполучення з іншими інтенсифікаторами (обожнювати / дуже обожнювати). Інтенсифікатор є факультативним засобом, що лише підсилює вияв ставлення, окресленого дієсловом, не змінюючи його значення. Граматичними показниками, що інтенсифікують ставлення, виступають кількісно- та якісно-означальні прислівники різних ступенів порівняння, що сполучаються з дієсловами ставлення як негативної, так і позитивної оцінки, наприклад: дуже, дужче, сильно, сильніше, безмежно, надзвичайно, надміру, до знемоги, до загину. Нейтральним серед них виступає прислівник “дуже”, що вказує на досить високий ступінь вияву ставлення, вищий за норму, але, водночас, не

вносить додаткової експресивності і не змінює знак оцінки. Інтенсифікаторами максимального вияву ставлення виступають прислівники надто, надзвичайно, надміру: ...та я змовчав. Я йшов покірно, бо я любив тебе надмірно... [8, 78]. У функції інтенсифікаторів уводяться й нетипові, індивідуально-авторські вислови: ...бо любить океанно вона мене, мене... (63), ...не милуй мене шовково, ясносоколово... [11, 16], ...сестру я Вашу так любив – дитинно, злотоцінно... [11, 19]. Високою мірою інтенсифікації ставлення наділені метафоричні сполуки, що базуються на порівнянні і підкреслюють особливу вагу об'єкта для суб'єкта ставлення, його унікальність, а займенники типу ніколи, нікого лише підвищують ступінь інтенсивності і містять додатковий експресивний компонент значення ...А люблю ж я тебе, як ніколи, над кохання, над тінькання куль... [9, 118], ...Я вас люблю так ніжно й п'яно, так, як не любить вас ніхто... [9, 190]. Особливим стилістичним забарвленням позначені порівняльно-метафоричні структури з дієсловами ставлення: ...Тебе любив, як вітер небо, в огні сумнівів і образ ...тебе любив, як вітер рожу, в солодкій тузі, у журбі... [9, 158]. Якісна інтенсифікація досягається також добором із синонімічного ряду емоційно сильнішого слова, семантичним повтором чи градацією: ...Хіба можете ви зрозуміти, як її я кохаю, люблю?... [11, 239], ...ти й тоді Україну мою не любила, сміялась із неї! [9, 162].

Інтенсифікація часто супроводжується експресивністю, що передбачає поширення емоційного впливу на адресата та підвищення емоційного вияву ставлення суб'єкта. Інтенсифікаторами експресивності виступають, передусім, підсилювальні частки та інтер'єктиви так, як, ох, ах, ой: ...Як люблю я твоїх юнаків і дівчат чорнобривих твоїх!... а люблю я тебе, ох люблю! За пориви, за муки твої... [9, 171].

Деінтенсифікація співвідноситься загалом з показниками кількості ознаки і викликає зниження рівня вияву ставлення нижче за нормативний, закладений оцінною семою. Деінтенсифікація виконує важливу прагматичну функцію – знижує категоричність ставлення [12, 22]. Вона виражається за допомогою формотворчих та словотвірних афіксів (не любити – недолюблювати) чи додаванням до інтенсифікатора заперечної частки не у препозиції (не дуже), але не до всіх прислівників-інтенсифікаторів (навіки, назавжди, безмежно). Якщо інтенсифікатор підсилює норму вияву ставлення, закладену у дієслові, наближаючи до максимуму у зоні, в якій перебуває дієслово, то деінтенсифікатор, відповідно, знижує норматив, закладений у семантиці дієслова, спрямовуючи вектор у напрямку руху, протилежному до оцінного значення дієслова, але не змінюючи знака оцінки на протилежний. Коли ж заперечна частка не знаходиться безпосередньо у препозиції до дієслова, то знак оцінки інверсується (дуже не поважати), а інтенсифікатор підсилює оцінку, набуту дієсловом внаслідок приєднання заперечної частки. Отже, заперечна частка у поєднанні з дієсловами ставлення виконує різні функції. Значно складніші семантичні відношення виникають у реченні у випадку поєднання з дієсловами ставлення заперечних часток в обох функціях одночасно чи у

конструкціях з афіксальною зміною оцінки: ...Не розлюблю тебе ніяк, моя вишнева Україно... [9, 136].

Від інтенсифікаторів та деінтенсифікаторів слід відрізнити прислівники у функції власне оцінки, що сполучаються з дієсловами загальної семантики ставлення типу ставитися, поводитися. Прислівник виступає вже не факультативним, а необхідним засобом, оскільки він конкретизує оцінку сему дієслова, яка може розгортатися, набуваючи того чи іншого знака оцінки [2, 133] (ставитися добре, дружньо, чудово, погано, вороже, нормально тощо).

Наростання вияву ставлення може розгортатися й у часі. Вектор часу на оцінній шкалі може спрямовуватися як у бік краще (+), так і в бік гірше (-). Кореляторами часу виступають прислівники вже, ще. Особливу роль в оцінці відіграє модальний прислівник ще, який спричинює часовий рух на оцінній шкалі та шкалі ступеня передусім із зони (-) до зони (+), від гіршого до кращого, від меншого до більшого, і особливого значення набуває у поєднанні з заперечною оцінкою [6, 97].

Отже, хоча ситуація ставлення й не належить до власне оцінки, завдяки оцінній семі, закладеній у лексичному значенні дієслова ставлення, категорія оцінки виконує функції ідентифікації та диференціації відповідного семантичного простору. Тобто, саме через ціннісну віднесеність, встановлення відповідного знака на оцінній шкалі можливе визначення семантичних зон позитивності, нейтральності, негативності та формування тричленної структури дієслівної лексики з семантикою ставлення.

Використана література:

1. Арутюнова Н.Д. Функциональная семантика: Оценка, экспрессивность, модальность / РАН. Институт языкознания. – М., 1996. – 168 с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.:Наука, 1985. – 223 с.
3. Воркачев С.Г. Безразличие vs. Презрение // Вопросы языкознания. 1992. – №1. – С. 79-86.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.:Наука, 1977.
5. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2000. – 350 с.
6. Лисицына Т.А. Семантико-синтаксические связи слов ЕЩЕ и УЖЕ // Исследования по семантике. – Уфа, 1980. – Вып. 5. – С. 96-102.
7. Стилiстика української мови: Підручник / За ред Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003.– 462 с.
8. Павличко Д.В. Любов і ненависть. – К.: Дніпро, 1975. – 424 с.
9. Сосюра В.М. Вибрані твори в 2-х т. – К.: Наукова думка, 2000. – Т. 1: Поетичні твори. – 648 с.
10. Сергеева Л.А. Семантическая категория оценки в современном русском языке // Исследования по семантике. – Уфа, 1991. – № 16. – С. 15-23.
11. Тичина П.Г. Сонячні кларнети. – К.: Дніпро, 1990. – 399 с.
12. Шмайлов Д.Н. Некоторые аспекты семантики и прагматики смягченных утверждений в португальском языке // Функциональная семантика и проблемы синтаксиса. – М., 1987.
13. Perry D. What things can be evaluated. – J. Philos., 1964, vol. 61, N 6.
14. Sapir E. Grading: A study in semantics. – Philos. Sci., 1944, vol. 11, N 2.